

„Pít či nepít – to jest, oč tu běží.“ Střety příznivců a odpůrců abstinence v meziválečném Československu*

DRAHOMÍR JANČÍK**

“To Drink or not to Drink – that is the Question.” Struggles of the Supporters
with the Opponents of Teetotalism in the Interwar Czechoslovakia

Abstract: After the First World War an anti-alcohol movement requiring the prohibition intensified both in Europe and the USA and it also resonated strongly in the Czechoslovakia. The main representative of this movement was the Czechoslovak Teetotal Union. It struggled for eradication of alcoholism as a serious social and health problem. The activities of the movement were in conflict with the interests of groups of alcoholic drinks producers and distributors, which represented a strong lobby connected to political circles, especially the most powerful political party, the Agrarian Party. Financially strong alcohol lobby with one exception (Holitscher Act of 1922 restricting access to alcohol for the youth) quite successfully neutralized the attempts of the anti-alcohol movement to gain a bigger state support in the fight against alcoholism. Only after the methyl-alcohol scandal in 1935 the government did establish a permanent advisory board for the fight against alcoholism in the Ministry of Public Health and Physical Education. It elaborated a many recommendations (such as blood tests for drivers after car accidents), which, however, were not implemented until the end of the First Republic. An important benefit of the Czechoslovak Teetotal Union was the founding of alcohol treatment counselling.

Key words: alcoholism, Československý abstinentní svaz, Czechoslovak Teetotal Union, anti-alcohol movement, Czechoslovakia

Úvod

V posledních desetiletích existence monarchie rakousko-uherské v českých zemích útěšně stoupala produkce pivovarů, lihovarů, ba i výroba vína. V posledním předválečném hospodářském roce se jen v Čechách vyrobilo více než 9,3 milionu hektolitrů piva, což představovalo 45 % jeho produkce v celé monarchii. K tomu ovšem je třeba připočítat produkci pivovarů na Moravě, byť podstatně nižší – ta činila ve stejném období necelých 1,6 milionu hektolitrů. Obliba piva v českých zemích měla trvale stoupající tendenci. Jestliže v roce 1841 na jednoho obyvatele Českého království mělo připadat 41 litrů piva, v roce 1913 to bylo již 139 litrů. Nezanedbatelná byla rovněž výroba lihu – v hospodářském roce 1913–1914 lihovary jen v Čechách vyprodukovaly něco přes 0,52 milionu hektolitrů lihu, který byl z větší části použit k výrobě různých druhů lihovin. Produkce vína byla v Čechách podstatně slabší, v roce 1914 dosáhla necelých 16 tisíc hektolitrů.

* Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P 12 *Historie v interdisciplinární perspektivě*, podprogram České země jako otevřený prostor svěbytné historické zkušenosti v Evropě. Od počátku 18. do 21. století.

** Prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc., Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1. E-mail: drahomir.jancik@ff.cuni.cz.

Z hlediska hospodářského uvedená čísla svědčí o růstu výroby, jenž byl ovšem podmíněn stoupající poptávkou. Většina v Čechách vyprodukovaných alkoholických nápojů směřovala na domácí trh, podobná situace byla taktéž na Moravě.¹ A tak s rostoucí spotřebou piva, lihovin či vína se v průmyslových, ale i zemědělských oblastech šířil alkoholismus v míře způsobující znepokojení – začínal být vnímán jako jedna z tzv. lidových nemocí.

Problém alkoholismu, dobově označovaný za „kořaleční mor“, se stával stále tíživějším sociálním jevem. Legislativa jej nedokázala regulovat, a proto se v českých zemích, obdobně jako jinde v Evropě, šířilo protialkoholní hnutí. V Praze byl již v roce 1905 založen Zemský spolek proti alkoholismu, který se o tři roky později transformoval v Československý abstinentní svaz, po vzniku republiky přejmenovaný na Československý abstinentní svaz. Stál v čele protialkoholního boje a úzce spolupracoval s dalšími organizacemi a spolky, které také měly ve svém programu potírání alkoholismu a jež se podílely na boji za „povznesení živoucnosti a kulturnosti národa“, a to prostřednictvím jeho „ostřízlivění“.² „Nebyla to práce snadná v naší pivní a částečně dosud pálenkou zamořené vlasti za všeobecného předsudku o prospěšnosti požívání lihovin,“ připomínal Československý abstinentní svaz své zásluhy v jedné z žádostí o státní dotaci, tentokrát již adresované vládě československé.³

Protialkoholní hnutí se v Evropě i v Americe institucionalizovalo a aktivizovalo, pořádalo světové kongresy, přičemž první poválečný se konal v roce 1919 v Paříži. Zástupce Československého abstinentního svazu na něm samozřejmě nemohl chybět. Československo se chtělo prezentovat jako moderní kulturní stát se zdravým a výkonným národem, jehož síly nejsou oslabovány „démonem alkoholu“. Ostatně sám prezident Tomáš Garrigue Masaryk v alkoholu spatřoval jednu z hlavních příčin úpadku a americkou prohibici pokládal za vzor mravní i hospodářský.⁴

Za války trpělo pivovarnictví, stejně jako lihovarnictví, nedostatkem výchozích surovin – omezená nabídka alkoholických nápojů vedla ke snížení alkoholismu. Tento stav se udržel ještě v prvním poválečném roce. Rok 1920 ale přinesl změnu, s rostoucí nabídkou alkoholických nápojů stoupala také jejich konzumace. Československý abstinentní svaz proto naléhavě varoval, že prý „jsou neklamně důkazy, že alkoholní průmysl se strojí nyní po válce k novému usilovnému výboji na opětné alkoholizování českého národa. Tomu musí býti čeleno veskerou mocí“.⁵

Na půdě parlamentu se rodil soubor návrhů zákonů, jimiž se mělo této expanzi „alkoholního průmyslu“ zabránit. Jedna z důvodových zpráv k těmto zákonům líčila dramaticky „zneužívání alkoholu“, jež se prý rozšířilo „s příšerně se rozmáhající rychlostí. I jinak všude citelný nedostatek zdrženlivosti a mravnosti, který jest zvláště mezi mládeží rozšířen, bažení po smyslových požitcích a vzrušujícím požívání jedů, pudí přes vysoké ceny k pití

¹ *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Díl I. [1929]. Praha: Knihtiskárna Otakar Janáček, nakladatelství, s. 63–64.

² Např. Volná myšlenka, Sokol, Skaut, YMCA aj. Raš, Jakub [2009]. „Za ostřízlivění národa“. Abstinentní hnutí v českých zemích v první polovině 20. století. *Dějiny a současnost*, č. 4, s. 15.

³ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1920 adresovaná ministerstvu sociální péče.

⁴ Masaryk, T. G. [1933; 1934]. *Cestou demokracie*. Praha: Čin, sv. 1, s. 286; sv. 2, s. 262.

⁵ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1920 adresovaná ministerstvu sociální péče.

(...) Požívání kořalky stouplo strašlivě, kořalka pije se z pivních sklenic, opití jest na dením pořádku...“⁶

Ve společnosti i na politické scéně se proti sobě vymezovaly dva tábory. Ten „protialkoholický“ byl ofenzivní, byť vnitřně heterogenní. Sdružoval poměrně široké spektrum od zapříšáhých abstinentů po umírněné stoupence pozvolného omezování nabídky alkoholických nápojů a jejich vytěsňování. Ten druhý, dovolávající se liberálních zásad svobodného podnikání, byl sice v defenzivě, ale disponoval nezanedbatelným lobbystickým potenciálem, který dokázal účinně nasadit. K prvnímu měření sil došlo při projednávání návrhů osnov dvou zákonů, a to o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým a o státních prostředcích na potírání alkoholismu, které podal parlamentní klub Německé sociálně-demokratické dělnické strany a jež byly spojeny se jménem MUDr. Arnolda Holitschera.

Tance kolem „protialkoholických“ zákonů

Protialkoholní kampaně představovaly jádro činnosti Československého abstinentního svazu v Praze. Jakkoli se orientoval na široké lidové masy, sociální status převážné části jeho členů lze označit jako středostavovský. Tento charakter si udržel i poté, co do svých řad převzal zbytky členstva rozpadajícího se Lidového spolku abstinentního.⁷ Několik jeho bývalých členů, převážně národně socialisticky orientovaných, se sloučením nesouhlasilo a v roce 1923 založilo Sdružení abstinentů socialistů v republice Československé, jež se poměrně rychle organizačně rozmáhalo. Počátkem roku 1925 začalo vydávat zhruba v čtyřtisícovém nákladu vlastní časopis „Zdravý život“, jehož každé číslo bylo uváděno mottem „Střídmý a zdravý život jedince – základ mravního obrození a sociálního vítězství“.⁸

Ve své činnosti se Československý abstinentní svaz soustředil na práci propagační, pořádal přednášky, vydával brožury, od května roku 1921 časopis příznačně nazvaný „Vyšší národ“, dále letáky s protialkoholní tematikou. Apeloval na redakce pražských novin, „aby žurnalistika nepřinášela tendenčních zpráv z kruhů průmyslu alkoholního, aby otvírala ochotněji své sloupce myšlence protialkoholní a sama si jí *ex officio* více všímala“.⁹ Sbíral podpisy pod petici, jež měla být předána národnímu shromáždění spolu s návrhy zákonů na zákaz pálenky a jiných pálených nápojů, další na citelné omezení výroby a spotřeby piva a vína s cílem vyvolat a podpořit zákonodárství prohibiční. Jeho ideálem byl „nový lepší nealkoholní způsob života, jenž má dovršit naše národní obrození“ a pro tento ideál chtěl svou činností získat obyvatelstvo.¹⁰

Postup Československého abstinentního svazu byl příliš akademický, ostatně jeho předsedou byl řádný profesor sociologie a filosofie na pražské filozofické fakultě Břetislav Foustka. Již na podzim roku 1918 Foustka vypracoval návrh sociálně zdravotního programu, v němž kladl důraz na vymýcení alkoholismu. Negativní vztah prezidenta Tomáše

⁶ NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna (dále jen PS), Tisky, T 1411 – Zpráva důvodová k osnově zákona o poskytnutí státních prostředků na potírání alkoholismu (13. 1. 1921).

⁷ Ke sloučení došlo v roce 1922. Lidový abstinentní spolek vznikl z Lidového sdružení abstinentního, které bylo ustaveno v prosinci 1911 z iniciativy Ústředního spolku českých žen v Praze. ANM Praha, fond ČAS, kart. 1, sgn. 8, Mareš, Antonín. [1980]. *Historie československého abstinentního hnutí I. (Čechy)*, s. 40, 111.

⁸ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Sdružení abstinentů socialistů z 29. 5. 1925 o státní subvenci. Srov. Mareš, Antonín. [1980], s. 104.

⁹ Tamtéž, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1921 ze 17. 1. 1921.

¹⁰ Tamtéž.

Garrigua Masaryka i jeho nejbližšího spolupracovníka, ministra zahraničí Edvarda Beneše, k alkoholu byl všeobecně znám. Foustka očekával stejné stanovisko u dalších vůdčích osobností české politiky, včetně těch ze strany agrární. Podle jeho morálních zásad zájmy stavovské měly ustoupit zájmům celospolečenským, a proto věřil, že vláda a parlament v zájmu zdraví lidu zkrátí lihovarnickou lobby. Činnost Československého abstinentního svazu se proto soustřeďovala na předkládání proklamací vzešlých například z manifestační schůze konané v roce 1919 v prostorách Plodinové burzy, z petiční akce zorganizované o rok později, která požadovala omezení výroby alkoholických nápojů a zákaz konzumace tvrdého alkoholu na celém území republiky, či v uspořádání protialkoholního sjezdu v květnu 1921 na Staroměstské radnici.¹¹ Výsledky byly ale nulové, neboť sice „(...) abstinentní svaz měl ideu, lihovarníci [však] peníze, jimiž nešetřili...“.¹² Disponovali četnými kontakty i do politických kruhů, na půdě poslanecké sněmovny jejich zájmy hájil například národně demokratický poslanec František Petrovický.

Petrovický vykonával také funkci tajemníka ve dvou zájmových svazech hostinských¹³ a již v roce 1919 se osvědčil v jednáních o prolomení policejní uzavírací hodiny pro živnosti výčepní, hostinské a kavárenské stanovené zprvu na desátou hodinu večerní. Její zavedení úřady zdůvodňovaly tvrzením, že doba pokročilejší prý „(...) zavdává obyvatelstvu podnět k hýření“.¹⁴ Údajná rozmařilost a hýřivost v době, v níž stále ještě platilo přidělové hospodářství, tedy bezmasé dny či šetření uhlím i elektřinou, prý vyvolávala údiv příslušníků spojeneckých misí a přispěla k tomu, že se Československu nedostalo žádné potravinové pomoci. Zájmové svazy hostinských, v nichž se Petrovický angažoval, ale i další, hlasitě protestovaly. V peticích označovaly „(...) nucené zavírání rázem 10. hodiny přímo [za] rozsudek smrti“,¹⁵ neboť, jak v září 1919 zklamaně zdůrazňoval Petrovický v poslanecké sněmovně, „(...) ztráta je v těchto živnostech (...) ohromující proto, že povětšinou hlavní obchod v nich tvoří se večer a ne v hodinách denních“.¹⁶ Přes počáteční nadějně přislíbeny byla policejní hodina posunuta jen u kaváren, a to o pouhou jednu hodinu.¹⁷

Zatímco profesorem Foustkou řízený Československý abstinentní svaz očekával rozhodný zásah představitelů vládní moci v boji proti alkoholismu, prapor do otevřeného, nejen „brožurkového“ boje za „ostřízlivění“ obyvatelstva, v lednu 1921 zvedla německá sociálně-demokratická, nikoli česká/československá, politická reprezentace.

K hlavním iniciátorům protialkoholních návrhů poslaneckého klubu německých sociálních demokratů náležel MUDr. Arnold Holitscher,¹⁸ který měl svou lékařskou praxi v Březové (Pirkenhammer) v karlovarském okrese a jenž v parlamentních volbách roku 1920 získal poslanecký mandát. Holitscher měl osobní zkušenost s alkoholismem, snad právě proto se aktivně zapojil do protialkoholního hnutí zaměřeného v prvé řadě

¹¹ Mareš, Antonín. [1980], s. 33–34.

¹² Tamtéž, s. 33.

¹³ Jednota svazů českých společenstev hostinských a výčepníků pro Čechy v Praze; Ústřední jednota československého hostinství „Hostimil“ pro Čechy, Moravu a Slezsko.

¹⁴ NA Praha, fond MV, kart. 174, sgn. 9/2/2, Přípis ministerstva vnitra zemské správě politické z 29. 1. 1919.

¹⁵ Tamtéž, Přípis Městského společenstva hostinských a výčepníků v Praze ministerstvu vnitra ze 14. 2. 1919.

¹⁶ NS RČS 1918–1920, PS, Stenoprotokoly, 71. schůze konaná dne 11. 9. 1919 – projev F. Petrovického.

¹⁷ NA Praha, fond MV, kart. 174, sgn. 9/2/2, Zpráva Dr. Joachima o schůzi koaličních stran 5. 9. 1919.

¹⁸ Rodinné kořeny A. Holitschera spočívají v Horním Slavkově, narodil se ale ve Vídni (7. 5. 1859 – zemřel 1942). Pocházel z židovské rodiny, jako pokrokař vystoupil z židovské náboženské obce již v roce 1883. Lékařskou praxi v Březové si otevřel v roce 1895. Ve 30. letech žil v Chomutově. Výrazně se angažoval v protialkoholním hnutí. V letech 1920–1925 byl poslancem, v letech 1929–1935 senátorem.

na mládež. Především ji chtěl tzv. Holitscherův zákon ochránit. „Pokušení k požívání alkoholu a k zneužívání jeho jest dnes zvláště veliké: zvláště bouřlivě přichází na mladistvé, jichž mravnost a sebekázeň za nynějších poměrů – právě tak, jako i u velké většiny všech lidí – jest velice nedostatečná,“ konstatovalo se v důvodové zprávě k předkládanému zákonu, „pouhou osvětovou prací a výchovou dosáhne se cíle (tj. abstinence) jen velmi zvolna“.¹⁹

Návrh tzv. Holitscherova zákona o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým zakazoval podávání alkoholických nápojů jakéhokoli druhu dětem a mladistvým do 18 let a výslovně stanovoval odpovědnost vedoucího hostinského podniku za jeho dodržování. V případě nerespektování zákona měl být vedoucí citelně potrestán peněžními sankcemi, respektive vězením či dokonce odnětím výčepní koncese.²⁰ V parlamentu byl návrh Holitscherova zákona předán k posouzení zdravotnímu výboru, který jej v některých částech zpřísnil. Zákaz podávání alkoholu dětem a mladistvým měl být vztažen nejen na hostinské, ale i na rodiče a pěstouny. Alkoholické nápoje neměly být prodávány dětem a mladistvým ani tehdy, byly-li vyslány rodiči, aby je přinesly k domácí konzumaci, neboť „dítě nebo mládež, donáší-li nápoj z hostinské místnosti domů, upíjí cestou“.²¹ Ženský element tvořil téměř polovinu zdravotního výboru, snad proto se v něm dospělo k závěru, že dohled na dodržování zákona by měla vykonávat nejen policie, nýbrž i nově zřízené „kontrolní orgány z kvalifikovaných sil a (přítom) brán zřetel na stanovení sil ženských, ježto ženy snadněji se odříkají požívání alkoholu, což má nesporně určitý vliv na důslednost při konání dozoru“.²²

Návrh zákona i zpráva zdravotního výboru vyvolala zděšení a ostrý nesouhlas hostinských živností, jejich spolkových reprezentací i politických kruhů, na něž byly napojeny. Počátkem října 1921 uspořádaly spolky hostinských živností v Praze v režii F. Petrovického proti připravovaným zákonům demonstraci. Pivovarnické svazy se zase obrátily na poslance a senátory s výzvou, aby tyto zákony odmítli.²³ Ti poslanci, kteří byli napojeni na alkoholovou lobby, kromě Petrovického například československý socialista Jan Slavíček, se již počátkem srpna postarali o vrácení zprávy zdravotního výboru k přepracování, neboť prý „vzneseny byly určité pochybnosti“. Bezesporu je pozoruhodné, že po hlasování, které potvrdilo odmítnutí zprávy, ze všech poslanců hlasitě protestovali jen němečtí sociální demokraté.²⁴ „Opravená“ zpráva zdravotního výboru předložená parlamentu v říjnu 1921 již brala v úvahu „přání pronášená ze strany živnostnictva“ i „nevyspělost“ lidu pro abstinentismus. Věková hranice pro zákaz konzumace alkoholických nápojů byla snížena na 16 let, mladistvím ve věku mezi 16–18 rokem ale mělo být dovoleno pít pivo a víno vzhledem k tomu, že se prý jedná o „ne tak nebezpečné“ a „obvyklé nápoje (v oblasti české pivo, na Slovensku víno)“, donáška alkoholických nápojů dětmi opět měla být povolena a navrhané sankce za přestupky hostinských byly sníženy. Obecně se ovšem deklarovalo, že „i u nás hnutí abstinentní pracuje k tomu, aby byl odstraněn alkoholismus jako jeden

¹⁹ NS RČS 1920–1925, PS, Tisky, T 1320 – Důvodová zpráva k návrhu poslance Holitschera, Palmeho, Kirpalové a soudruhů na vydání zákona o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým (21. 1. 1921).

²⁰ Tamtéž, Návrh na vydání zákona o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým (21. 1. 1921).

²¹ Tamtéž, T 2075 – Zpráva zdravotního výboru o návrhu poslanců Dr. Holitschera, Palmeto, Kirpalové a soudruhů (12. 4. 1921).

²² Tamtéž.

²³ Mareš, Antonín. [1980], s. 35.

²⁴ NS RČS 1920–1925, PS, Stenoprotokoly, 84. schůze ze dne 6. 8. 1921, bod 8.

z nejhlavnějších neduhů sociálních“ a že „ani náš stát a náš národ, proti mnohým národům a státům kulturně o mnoho vyspělejší, nemůže zůstat pozadu a otázka alkoholismu musí u nás být zákonem tak upravena, abychom se nejevili za ostatními státy a národy zaostálými“.²⁵ Vždyť ve Spojených státech a Finsku již byla zavedena prohibice, tvrdá omezení ve výrobě a pití alkoholických nápojů platila ve Švédsku, Norsku, Belgii, ba i v sovětském Rusku, a obdobná omezení se připravovala v Německu, Jugoslávii, Bulharsku a Polsku. Tzv. Holitscherův zákon postavil zákonodárce z řad živnostenské strany před složitý rébus – jak „být moderní“ a jít s dobou a neohrozit přitom zisky výrobců a prodejců alkoholických nápojů, z nichž mnozí tradičně náleželi k jejím voličům.

Za zcela mimořádného zájmu veřejnosti byl v lednu 1922 na půdě parlamentu sveden zápas, když ne o zamítnutí „Holitscherova zákona“, tak tedy alespoň o jeho rozmělnění. Ostře se proti němu postavil jménem živnostenské strany Karel Anděl. Neupíral mu „ušlechtilé snahy“, ale současně poukazyval na jeho negativní dopad na některá odvětví živnostenská. V zákonu spatřoval nástroj k šikanování hostinských, o jeho účinnosti pochyboval, neboť kdo bude chtít, cestu k alkoholu si vždy najde, a proto prý je třeba v mládeži vzbudit zájem o „ušlechtilější věci“, například pěstování tělesné výchovy v Sokole, skautingu, orelských či dělnických tělocvičných jednotách. Doporučující zprávu zdravotního výboru interpretoval záměrně přehnaně jako první krok směrem k prohibici po vzoru Spojených států amerických a vzápětí zpochybnil upřímnost stanoviska jeho členů slovy: „znám vás valnou část, vím, že nejste abstinenty“.²⁶

Ostatní řečníci se vyslovovali pro zákon. Upozorňovali, že roční produkce piva stoupá, v roce 1920 již na 5,7 milionů hektolitrů, a odčerpává suroviny, které jsou v době přežívajícího nedostatku potravin potřebnější pro jejich výrobu, že jen v pivu se propije ročně na pět miliard korun. Idealizovala se „suchá Amerika“, v níž prý prohibice vedla ke zlepšení hospodářských poměrů, k růstu vkladů, ke snížení kriminality atd.²⁷ „Holitscherův zákon“ podle jiných měl přispět k ochraně zdraví národa, neboť bude „bránit vzniku alkoholního moru, v jehož průvodu kráčí vždycky také mor pohlavních nemocí i mor tuberkulózní“.²⁸ Byť se v kuloárech více než půl roku sjednávaly kompromisní formulace Holitscherem iniciované osnovy zákona o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým, při jeho projednávání v poslanecké sněmovně byly o ně opět sváděny urputné zápasy. Angažoval se v nich zejména předseda živnostenské strany Josef Najman, který mimo jiné požadoval, aby zákaz konzumace piva a vína mladistvých byla snížena ze 16 na 14 let. Ve sněmovně, jež se sice stylizovala do role strážce mravnosti a střízlivosti, našel pochopení pro snížení věkové hranice, ba i pro zmírnění sankcí hostinskými při porušení zákona, nicméně živnostenský tisk si přesto stěžoval, že „vládní koalice odhlasovala zákon proti hostinským“, kteří prý jím budou šikanováni.²⁹

Osud hostinských zřejmě ležel na srdci i německých nacionalů, kteří se pokusili dosáhnout stáhnutí projednávané osnovy zákona. Poslanec Německé nacionální strany

²⁵ Tamtéž, Tisky, T 3169 – Zpráva výboru zdravotnického na vydání zákona o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým (25. 10. 1921).

²⁶ NS RČS 1920–1925, PS, Stenoprotokoly, 121. schůze ze 17. 1. 1922 – projev K. Anděla (Čsl. živnostensko-obchodnická strana středostavovská).

²⁷ Tamtéž – projev J. Háalka (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu).

²⁸ Tamtéž – projev A. Rozsypalové (Čsl. strana lidová).

²⁹ Tamtéž, hlasování o pozměňovacím návrhu J. Najmana. Srov. Úklady proti hostinským. *Tribuna* 19. 1. 1922.

Ing. Othmar Kallina, údajně jako zarytý abstinent, označil osnovu „Holitscherova zákona“ za nedostatečnou a tím zbytečnou, legislativní regulaci vůbec pokládal za málo účinnou, a jménem své strany navrhl, aby místo tohoto zákona byla ze státního rozpočtu vyčleněna částka deseti milionů korun na systematickou protialkoholní osvětu a výchovu a na podporu propagace abstinence a činnosti protialkoholních sdružení.³⁰ Chybělo málo, jen deset hlasů, aby Kallina se svým návrhem uspěl.³¹

„Zákon, kterým se omezuje podávání alkoholických nápojů,“ vstoupil v platnost v dubnu 1922. Zakazoval prodej piva a vína mladistvým do 14 let s výjimkou jejich donášky, ostatních alkoholických nápojů osobám mladším 18 let a zmírnil trestní sankce za přestupky prodejců.³² Jakkoli byl krotký, byl vnímán zejména levicovým tiskem jako „malý krůček k ozdravení národa“, zejména jako nástroj ochrany mladé generace před „alkoholovým morem“. Od zákonodárců se očekávalo, že v tomto směru budou pokračovat.³³ Americká prohibice byla tisku idealizovaná jako následování hodný vzor, prý „americký dělník, poznáv výhody abstinence, zřekl se rád sklenice piva“.³⁴

V některých listech se ale začínaly ozývat jiné tóny. Verbálně hlásaly blahodárné účinky procesu „ostřízlivění“ národa, ale začínaly upozorňovat, že Československo si nemůže prohibici dovolit, neboť by prý došlo k „putování národního jmění za hranice za pašované lihoviny“, navíc prý je třeba „uvarovati se zbytečného drakonismu, neboť zajisté nutno též šetřiti existenčních zájmů hostinského živnostnictva“.³⁵ Tato argumentace podivuhodně souzněla se stanoviskem úřadů k manifestačně deklarovanému požadavku Republikánské ligy pro mravní obrodu národa a celé řady spolků a institucí včetně Československého abstinentního svazu, aby byla zrušena výjimka z policejní uzavírací hodiny udělená pro tři masopustní dny, v nichž mohly být hostince, vinárny atd. otevřeny po celou noc.³⁶ Iniciativu Republikánské lidy úřady odmítly suchým konstatováním, že nebezpečí alkoholismu se dá čelit „(...) jen vzděláním jednotlivců a tím i národa a že zkracováním uzavírací hodiny hostinců, které jsou živností zákonem uznanou a tím nárok na ochranu státu mající, se nedocílí ničeho“.³⁷ Můžeme předpokládat, že za tímto stanoviskem i za jemnými posuny ve způsobu psaní některých listů stála aktivizující se alkoholová lobby znepokojená vzednutím se vlny propagace abstinence doma i v zahraničí.

³⁰ NS RČS 1920–1925, PS, Stenoprotokoly, 121. schůze ze 17. 1. 1922 – projev O. Kalliny.

³¹ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1922; NS RČS 1920–1925, PS, Stenoprotokoly, 121. schůze ze 17. 1. 1922, hlasování o rezolučním návrhu O. Kalliny. Srov. Das Alkoholverbot für Jugendliche. *Bohemia* 18. 1. 1922.

³² *Sb. z. a. n.* 1922, č. 86 – Zákon ze 17. 2. 1922, kterým se omezuje podávání alkoholických nápojů, s. 295–296. Zákon stanovil trestní sankce pro živnostníky, a to peněžní od 20 do 10 000 korun či uvězněním na dobu od 24 hodin do 3 měsíců; u ostatních prodejců pokutu v rozmezí 20–1000 korun či vězení od 24 hodin do 14 dnů. V případě prvního porušení zákona mohla být udělena jen výstraha, teprve při opakovaných prohrěšcích mohlo dojít ke ztrátě živnostenského oprávnění. Původní návrh byl přísnější, první přestupek měl sazbu 500 korun (či 10 dnů vězení), druhý 2000 korun (či 1 měsíc vězení), třetí pak 10 000 (či 3 měsíce vězení a odnětí výčepní koncese). NS RČS 1920–1925, PS, Tisky, T 1320 – Návrh poslanců Dr. Holitschera, Palmeho, Kírpalové a soudruhů na vydání zákona o zákazu podávání alkoholických nápojů mladistvým (21. 1. 1921).

³³ Dědinová, M. Alkohol naším nepřítelem. *Právo lidu* 4. 2. 1922.

³⁴ Amerika pochopila nebezpečí ohrožující lidstvo. *Národní listy* 18. 2. 1922.

³⁵ Ve sněmovním jednání přichází konečně na řadu první zákon proti alkoholismu. *Národní demokrat* 18. 1. 1922.

³⁶ NA Praha, fond MV, kart. 174, sgn. 9/2/2, Republikánská liga pro mravní obrození národa v Praze ministerstvu vnitřní 16. 1. 1922.

³⁷ Tamtéž, Zemská správa politická na Moravě ministerstvu vnitřní 10. 2. 1922.

Protiútok alkoholové lobby

Pozvolný ústup řízeného hospodářství převzatý z let válečných vedl k uvolnění výroby piva, což se odrazilo v prudkém nárůstu jeho produkce, byť zdaleka ještě nedosáhla předválečné úrovně. V roce 1921 nicméně pivovary dodaly na trh téměř 6,7 milionu hektolitřů piva a jejich rozběh ke znepokojení Československého abstinentního svazu signalizoval, že směřují k expanzi a k překročení předválečných kontingentů. Obdobně tomu bylo v průmyslu lihovarnickém. Růst ziskovosti pivovarů, lihovarů, likérů a jiných výrobů alkoholických nápojů měl ale druhou stránku. Po letech relativního nedostatku těchto nápojů a jejich dostupnost vedla podle Československého abstinentního svazu k tomu, že „mor kořaleční se zase šíří v chudých a neuvědomělých vrstvách obyvatelstva, zatímco v tzv. vyšších vrstvách se začíná rozhostovat zlozvyk požívat všelikých druhů silných a jemných lihovin, likérů, cognacu ap.“.³⁸

Halasné kampaně proti alkoholismu i legislativní opatření v zahraničí, ale i doma, zneklidněly alkoholní průmysl, který přistoupil k protiakci. Bezesporu to byl on, kdo podle zahraničních vzorů, například švýcarské Ligue Nationale Suisse contre les prohibitions,³⁹ inicioval a financoval založení Svazu odborných sdružení na potírání výstředního abstinentismu, v němž byla zřízena profesní právní i propagační oddělení, aby různými metodami, včetně korumpování tisku, „mařila snahy za ostřízlivění národa a udržela jej v bludu o prospěšnosti lihovin“.⁴⁰ Na podzim 1922 tento svaz dokonce vydal první číslo časopisu „Svobodný republikán“ pod heslem „Vše pro blaho národa“. Brojilo se v něm zejména proti „Holitscherovu zákonu“ snižující prý výnosnost hostinských živností.⁴¹ Veřejnosti se tento protiprohibiční svaz představil již v únoru úderným prohlášením zveřejněným bezprostředně poté, co byl schválen tak dlouho diskutovaný „Holitscherův zákon“, kterým se omezovalo podávání alkoholických nápojů.

Prohlášení se obracelo proti „fanatickým abstinentům a stoupencům prohibice“, kteří svou činností prý ohrožují existenci řady živností a tím v nich zaměstnaného dělnictva a úřednictva. Zákazem alkoholických nápojů má prý stát „hluboce zasáhnout do individuálních zvyků nejširších vrstev lidových a ochudit je o miliardové příjmy, za něž nikde není náhrady“, čímž patrně byly míněny poměrně hubené mzdy dělnictva a platy dalších zaměstnanců pivovarnického a lihovarnického průmyslu. Mělké regulativní opatření státu omezující konzumaci alkoholu nezletilými vedlo k prohlášení dramaticky vydávajícího za „zrušení občanské svobody“. Varovalo před prohibicí, která by prý výpadkem daní „alkoholního průmyslu“ vedla jen k „rozvrácení financí našich“, což prý ve svých důsledcích „zničilo by také celý stát“. Závěrem prohlášení pateticky deklarovalo: „Stojíme však na stanovisku jedině pravdivém, že alkohol v jakékoli formě, v dávkách střídmých, není ani tělu ani duchu lidskému škodlivý, že naopak je živinou a často záchranným

³⁸ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1922.

³⁹ Prohibiční a protiprohibiční hnutí v naší republice. *Tribuna* 13. 2. 1922.

⁴⁰ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1922. Srov. Mareš, Antonín. [1980], s. 39.

⁴¹ Odpůrcové „výstředního abstinentismu a prohibice“ se ozývají. *Čas* 15. 10. 1922.

lékem. Nedopustíme, aby plané fráze a falešná hesla fanatických abstinentů a výstředních prohibistů ohrozila osobní svobodu a volnost našeho lidu a hospodářské základy naší republiky.“⁴²

V tisku se rozpoutal zápas odpůrců a údajných stoupenců prohibice, jejíž zavedení v Československu ve skutečnosti vůbec nehrozilo. Mezi odpůrce „fanatického abstinentismu“ bezesporu náležela strana agrární, jejíž zájmy v „alkoholním průmyslu“, zejména lihovarnickém, byly dobře čitelné. Její list „Večer“ sice abstinenti farizejsky označoval za „úctyhodné chování se jednotlivců“, ale před prohibičními tendencemi důrazně varoval – způsobí prý jen „hospodářský a sociální rozvrat“, tedy propouštění nejen v „alkoholním průmyslu“, ale i ve sklárnách, tiskárnách, v pohostinství atd. Úbytek výnosu daní z lihovin by prý byl kompenzován vyšším zdaněním potravin, tedy jejich zdražením. Na hrozbu propouštění a zdražování obyvatelstvo závislé na mzdě vždy dobře slyší – takováto argumentace nebyla neúčinná. Logicky zněl i další argument – zákaz či omezení „mírných lihovin“ vede prý ke zvýšení konzumace „lihovin silných a otravných“, za varovný příklad posloužilo Slovensko, Rusko i Spojené státy.⁴³ Obdobné názory nastávaly také národně demokratické „Národní listy“⁴⁴, dokonce i „České slovo“ československých socialistů.⁴⁵

K rozhodným odpůrcům Svazu odborných sdružení na potírání výstředního abstinentismu náležely v první řadě strany levice. Sociálně demokratické „Právo lidu“ označilo tento svaz za „společnost pro rozšíření alkoholu (a) pro další demoralizaci mládeže“ v čele s poslancem Františkem Petrovickým, který prý v lednu 1922 za obhajobu zájmů hostinských vůči stávkujícím pomocníkům obdržel od nich odměnu 20 000 korun. Právě on to byl, kdo se při projednávání zákona omezujícího podávání alkoholických nápojů zasadil o jeho zmírnění ve prospěch hostinských živností.⁴⁶

Alkoholová, přesněji řečeno lihovarnická lobby, za níž stál nemalý kapitál umožňující rozehrávky koruptivních her, vytlačila abstinentní hnutí do pozice pohříchu ornamentální. Každoroční vládní subvence umožňovala tomuto hnutí existenci, což Československu zajišťovalo místo mezi moderními státy potírajícími alkoholismus. Nicméně prostřednictvím „přátelských vazeb“ do politických kruhů se alkoholové lobby podařilo odvrátit projednávání dalších návrhů zákonů spojených s Holitscherovým jménem, které měly jednak zajistit poskytování státních prostředků na potírání alkoholismu, jednak upravit prodej alkoholových nápojů v drobném i jejich výčep. Jakákoli regulace jí byla silně proti myslí, zvláště když k 1. říjnu 1922 bylo zrušeno státní obhospodařování lihu a lihová komise byla v likvidaci.

Hospodaření lihem spravovala po přechodnou dobu zvláštní meziministerská komise. V září 1923 přešlo do rukou soukromoprávní Společnosti pro zpeněžení lihu stojící pod kontrolou státu, zejména cenovou. Ta z každého prodeje zdaněného lihu odváděla státu určitou částku, která spolu s daní dosahovala 73 % prodejní ceny.⁴⁷ Z lihového hospodářství tedy plynuly do státní pokladny nemalé příjmy, jejichž původ byl předmětem ostré kritiky

⁴² Všemu občanstvu. *Národní politika* 31. 2. 1922. Srov. Svaz odborných sdružení na potírání výstředního abstinentismu. *Národní listy* 18. 2. 1922; An die gesamte Bevölkerung. *Bohemia* 4. 3. 1922.

⁴³ Proti fanatickému abstinentismu (prohibici). *Večer* 20. 2. 1922.

⁴⁴ Hanibal před branami? *Národní listy* 5. 3. 1922.

⁴⁵ Polák, Emerich. Nikoli abstinenti, ale opravdové potírání pijaňství! *České slovo* 24. 11. 1925.

⁴⁶ Alkohol našim nepřitelem a zkárou. *Právo lidu* 18. 6. 1922.

⁴⁷ *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Díl II. [1931]. Praha: Tiskárna Otakar Janáček, nakladatelství, s. 610.

ze strany abstinentního hnutí. Vláda, v jejímž čele stál téměř vždy agrárník, měla přirozený zájem na prosperitě výrobců lihu a alkoholických nápojů, a proto i alkoholová lobby mohla těžit z obnovy volného a svobodného podnikání a podařilo se jí uhájit prostor pro expanzi.

Od poučování k pomoci

Všemocné síle peněz alkoholové lobby čelil Československý abstinentní svaz s nemalou dávkou idealismu především „činností uvědomovací a vzdělávací, jakož i praktickou prací mravní, jež má vést k životu nealkoholnímu“.⁴⁸ Mimo jiné rozvinul rozsáhlou podpisovou akci, jejímž prostřednictvím chtěl dosáhnout zákazu „pálených nápojů“ v jednotlivých obcích a maximálního omezení výroby piva a dovozu vína. Zabýval se myšlenkou založit „vědecký sbor protialkoholní“, budoval knihovnu z oboru sociální patologie, přednáškovou činnost podpořil vydáváním „sérií diapositivů protialkoholních“ a hodlal pořídit „velké filmy abstinentní vědecké i populární“. Dobudovával svou organizační strukturu na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde problém alkoholismu byl zvláště tíživý.⁴⁹

Slovensko totiž bylo pro český lihovarnický průmysl vpravdě rájem. Na jeho území sice platil zákon zakazující výrobu a výčep alkoholu s výjimkou piva a vína, který byl přijat krátce po vzniku samostatného státu, nicméně jeho prodej „v uzavřených lahvích“ byl povolen.⁵⁰ A tak se na Slovensku líh pašoval z ciziny, zejména však z českých zemí. Snahy ministra s plnou mocí pro správu Slovenska Vavro Šrobára v duchu jeho výroku „krčmy zatvorit“, se mýjely účinkem.⁵¹ Síle místních zvyklostí ostatně čas od času musela ustoupit i státní moc – poprvé již v roce 1919 úředním přidělem rumu, neboť zemědělství dělníci se při zahájení jarních prací pod hrozbou stávek domáhali obvyklého přidělu pálenky či rumu. Hlad po alkoholu na Slovensku vedl ke konzumaci například i éteru, ba denaturovaného lihu, proto v květnu 1922 obdržely slovenské likérky 100 000 hektolitřů čistého lihu, aby mohly vyrobit a do obchodní sítě dodat registrované lihoviny. Restrikce dodávek lihu do slovenských likérek se mýjela účinkem, neboť vedle nich si pálenku pro námezdní dělníky vyráběly velkostatky samy, stejně jako drobní krčmáři, a proto počínaje rokem 1923 byl líh úplně uvolněn i pro Slovensko.⁵²

„Zlatá dvacátá léta“ nebyla příliš příznivá snahám o „ostřízlivění národa“. Profesor Foustka, předseda Československého abstinentního svazu, marně upozorňoval zemskou správu politickou na věc ostatně všeobecně známou, totiž že „výroba všech druhů alkoholických nápojů opět vzrůstá kvapem“ a že „v obcích naší republiky a zejména ve velikých městech vznikají nové a nové výrobní lihovin, rozmnožují se co chvíli nové restaurace, hospody, výčepy, ve velikých městech lze se dočísti v novinách co chvíli o nějakém novém baru nebo chantanu...“.⁵³

Postupně se ukazovalo, že skeptické hlasy z počátku dvacátých let o blahodárnosti americké prohibice byly v mnohém oprávněné, alkoholismus se jí z americké společnosti

⁴⁸ NA Praha, fond MVZ, kar. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o státní subvenci na rok 1923.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Sb. z. a n. 1918, č. 64 – Zákon z 10. 12. 1918 o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku, s. 55–56.

⁵¹ Pustošení alkoholu v Zemplíne. Celé dediny opité, *Slovenský východ* 9. 3. 1922.

⁵² Odalkoholisování Slovenska. *Moravsko-slezský deník* 27. 12. 1922.

⁵³ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Přípis Československého abstinentního svazu z 30. 1. 1925 prezidium zemské správy politické v Praze.

nepodařilo vymýt a zločinnost v ní spíše stoupala. Ani o Československu nelze říci, že by v něm protialkoholní hnutí slavilo výraznější úspěchy. Spotřeba absolutního alkoholu se s mírnými výkyvy udržovala na stejné úrovni. V letech 1919–1922 připadalo na jednoho obyvatele bez rozdílu věku 3,23 litru absolutního alkoholu, v roce 1926 to bylo 3,6 litrů.⁵⁴ Na prahu roku 1925 se počty notorických alkoholiků jen v Čechách ve srovnání s rokem 1901 příliš nezměnily – tehdy jich bylo zjištěno 25 292. Nadměrná konzumace alkoholu přetrvávala v „chudších a neuvědomělejších částech našeho státu“, zejména ve východních Čechách, na Moravě, zvláště na Ostravsku, zejména však na Slovensku a Podkarpatské Rusi.⁵⁵

Neznamená to ovšem, že by se jinde, například ve Velké Praze, nadměrně nepilo. V polovině dvacátých let právě v ní přibývajícím množství opilců vedlo k protestům policie proti stávající praxi, podle níž je musela sbírat po ulicích a umísťovat do separace, nechyběly případy, že se v ní opilec udusil zvratkou. Zemská správa politická proto žádala magistrát, aby „opilci byli uznáni za lidi nemocné nebo na mysli choré a byli dopravováni buď do nemocnice, nebo do ústavu choromyslných“. Zdravotní komise magistrátu navrhovala, aby se při všeobecné nemocnici a ústavu pro choromyslné zřídila „oddělení pro opilce“.⁵⁶

V polovině dvacátých let se Československý abstinentní svaz pokusil rozvinout kampaň pod heslem: „Proti velkému zlu musí být politika velkého činu.“⁵⁷ Tímto „velkým činem“ bylo memorandum, v němž abstinentní svaz vyzýval Národní shromáždění, aby využilo svých zákonodárných pravomocí k vydání série tří protialkoholních zákonů. První měl zakázat na celém území republiky všechny alkoholické nápoje obsahující více než 20 % lihu, druhým mělo být obcím umožněno vypisovat referenda o místním zákazu pálenky či všech lihovin, poslední měl zajistit financování „protialkoholní a ostřízlivovací“ práce.⁵⁸ Pochopení však v poslaneckých lavicích nenašel. Dost možná, že k přezíravému mlčení téměř všech poslanců přispěla také neuctivá poznámka v letáku „Časopis-Plakát“ z února 1925, který sice vydávala Volná myšlenka, v níž se ovšem angažovali členové abstinentního svazu, totiž že „mezi členy našeho národního shromáždění je abstinent či abstinentka bílou vranou“.⁵⁹

Výjimkou v zákonodárném sboru byli opět němečtí sociální demokraté, kteří do svého návrhu zákona o prodeji alkoholových nápojů v drobném a jejich výčepu zapracovali hlasování v obcích o koncesích v desetiletých obdobích.⁶⁰ Parlamentní mašinérie, v níž alkoholová lobby uměla dobře chodit, se ovšem postarala o jeho odložení. Další návrhy

⁵⁴ Tamtéž, Žádost Československého abstinentního svazu o subvenci na rok 1926. Srov. *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Díl I., s. 64.

⁵⁵ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Přípis Československého abstinentního svazu z 30. 1. 1925 prezidium zemské správy politické v Praze.

⁵⁶ Opilství a požívání kokainu v Praze. *Večerní Rudé právo* 28. 5. 1924. Srov. Opilství a kokainismus v Praze. ČSR 29. 5. 1924.

⁵⁷ Mareš, Antonín. [1980], s. 45.

⁵⁸ Požadovalo se alespoň 1 % z alkoholních daní, resp. deset milionů ročně ze státního rozpočtu. NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Přípis Československého abstinentního svazu z 25. 2. 1925 Národnímu shromáždění RČS. Srov. Mareš, Antonín. [1980], s. 45.

⁵⁹ Besídka. Časopis-Plakát [1925], č. 2 z 15. 2., (NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5). Vydávání Časopisu-Plakátu převzal Československý abstinentní svaz v roce 1927. Mareš, Antonín. [1980], s. 48.

⁶⁰ NS RČS 1925–1929, PS, Tisky, T 220 – Návrh poslanců F. Blatné, S. Tauba a druhů, aby byl vydán zákon o prodeji alkoholových nápojů v drobném a jejich výčepu (23. 3. 1926).

úprav legislativních norem, s nimiž Československý abstinentní svaz přicházel, se na půdu parlamentu ani nedostaly.⁶¹

Vedení Československého abstinentního svazu postupně dospívalo k poznání, že výchovné působení na střední, natož starší generaci se mívá účinkem, a proto se plně zaměřilo na mládež jako naději národa. Jeho tiskoviny ve jménu „radostného mládí bez alkoholu“ zatracovaly „romantiku starých nočních hospůdek“.⁶² V květnu 1925 ve snaze nabídnout mládeži zdravé vyžití abstinentní svaz inicioval ustavení Sportovního klubu abstinentů s cílem „soustřediti všechny sportovce abstinenty, aby svými výkony dokázali, že touto cestou lze náš sport pozvednouti a pozvednutím jeho zlepšiti i fyzické síly našeho národa“.⁶³ Tento ambiciózní cíl ale zcela postrádal potřebné materiální zázemí, ba dokonce sportovce samé. „Bohužel nutno konstatovati“, připouštěl právě založený Sportovní klub abstinentů, „že většina našich sportovců dosud nedrží se námi hájeného hesla: ‚Co sportovec, to abstinent‘.“⁶⁴

Ústředí Československé abstinentní mládeže pořádalo četné přednášky „se světelnými obrazy“ na školách, pro spolky, jako například pro Republikánský dorost čs. venkova či Českobratrskou evangelickou mládež, ba dokonce i pro vojenské útvary. Ve všech přednáškách „bylo poukazováno na zhoubné vlivy alkoholu, nemoci, zeslabování fyzické i mravní, ale (přítom) vyzvednuty a zdůrazňovány všechny klady čistého, zdrženlivého života“.⁶⁵ Tuto drobnou a systematickou práci zviditelnil I. československý sjezd pro zdravotní a mravní východu mládeže v duchu abstinence konaný počátkem listopadu 1927 v Praze pod protektorátem ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Nechyběla zdravice prezidenta T. G. Masaryka se slovy: „Práce pro republiku musí se rodit z nadšení a nadšení právě rodí se z té střízlivosti, jejížto rozšíření věnujete svou energii a práci. Vytrvejte, pokračujte!“⁶⁶ Výzvě prezidenta odpovídal obsah přijaté rezoluce. Kladl se v ní důraz na výchovu mládeže v duchu abstinentním, mládež má být poučována o nebezpečí alkoholismu, zákony na ochranu mládeže proti alkoholismu by měly být důsledně dodržovány, „Holtscherův zákon po příp. doplněn“.

Vedle osvěty se v činnost protialkoholního hnutí začínala stále výrazněji uplatňovat pomoc, respektive prevence. O rozvinutí této činnosti Československý abstinentní svaz usiloval již od vzniku samostatného státu. V roce 1922 zajistil ministr veřejného zdravotnictví Bohdan Vrbenský abstinentnímu svazu státní subvenci, díky níž svaz v následném roce zakoupil zámeček Tuchlov u obce Křemýž v duchcovském okrese a zřídil v něm protialkoholní léčebnu: Abstinentní pensionát „pro odborné léčení osob alkoholu propadlých“. Již v listopadu 1923 byl do ní přijat první pacient, ale její kapacita nikdy nebyla plně využita.⁶⁷ Příjmy léčebny nestačily na krytí jejího provozu, a tak přežívala jen díky státní

⁶¹ Mezi těmito návrhy se nacházelo omezení výčepu lihových nápojů či omezení policejní zavírací hodiny. NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentního svazu o státní podporu na rok 1928.

⁶² „Proč?“ *My mládí*. Věstník odboru mládeže Československého abstinentního svazu [1924], č. 1 z června; „Čtenářům“. *My mládí*, č. 2 z prosince, (NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5).

⁶³ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Sportovního klubu abstinentů z 5. 6. 1925 o subvenci.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, Zpráva o činnosti Československé abstinentní mládeže v Praze (za pracovní rok 1924–1925).

⁶⁶ Zakončení I. čl. sjezdu pro zdravotní a mravní výchovu mládeže. *Československá republika* 8. 11. 1927.

⁶⁷ Do roku 1933 se v Tuchlově léčili přibližně tři stovky pacientů. Většina z nich ale léčení přerušila a dříve či později se vrátila k pití. Mareš, Antonín. [1980], s. 43, 59, 61.

dotaci.⁶⁸ Na záměr abstinentsního svazu postupně budovat síť protialkoholních poraden ale stát nepřispěl. Jejich zakládání bylo z finančních důvodů odkládáno až do počátku roku 1928, kdy zahájila činnost první z nich.

Současně byla otevřena státem financovaná protialkoholní poradna ve Vršovicích, centru XIII. okresu Velké Prahy. Tento okres si vybral Státní zdravotní ústav k provedení experimentu se vzorovou zdravotně-sociální prací zahrnující i oblast sociální hygieny. Z úsporných důvodů protialkoholní poradna abstinentsního svazu byla zřízena v prostorách jeho hlavního sekretariátu. Alkoholikům či jejich rodinám poskytovala denně a bezplatně konzultace v otázkách právních a sociálních.⁶⁹ Již v prvním roce činnosti ji navštívilo 189 osob, v následném roce dokonce 472, z nichž osm bylo převezeno do ústavu pro duševně choré, sedmnácti byla doporučena protialkoholní léčba, mj. i v Tuchlově, třem bylo opatřeno zaměstnání, další byly přijaty do ambulantní péči a podrobeny kontrolním návštěvám sociální pracovnice.⁷⁰ Ve třicátých letech abstinentsní svaz zřídil protialkoholní poradny v dalších městech, v Brně, Slezské Ostravě, za spoluúčasti Československého Červeného kříže v Plzni a v Liberci napomáhal vybudování německé protialkoholní poradny založené ze soukromých zdrojů.⁷¹

Střety stoupců pro a proti o prolomení *statu quo*

Ideje Československého abstinentsního svazu šířilo na 18 000 jeho členů z řad dospělého obyvatelstva organizovaných v pěti zemských ústředích a v pěti stech místních organizacích a kroužků, mezi školní mládeží svaz získal na 25 000 členů.⁷² Jeho činnost, stejně jako působení dalších organizací a spolků zapojených do abstinentsního hnutí, a to jak českých, tak německých, zejména sociálně demokratického Arbiter-Abstinentbundu, sice nepodlamovala prosperitu alkoholového průmyslu, ale ten v nich přece jen spatřoval potenciaální hrozbu. Neustále proto testoval jeho sílu opakovaným předkládáním osnov zákonů na zrušení zákazu prodeje alkoholických nápojů den před volbami a v den voleb.

V září 1927 se pokusil o prosazení takového zákona poslanec František Petrovický. Jeho zdůvodnění bylo prosté a nikoli nepravdivé. Kdo se chtěl v uvedené dny napít, mohl se zásobit předem, ba co víc, v tyto dny byl sice zakázán výčep alkoholických nápojů, nikoli však jejich prodej v lahvích. Stávající zákon podle tvrzení Petrovického způsoboval hostinským živnostem ohromné hospodářské ztráty, parlamentní volby v roce 1925 znamenaly prý pro 40 000 hostinců v Čechách ztrátu v tržbách ve výši 12 milionů korun.⁷³ Obdobný návrh podal jen o měsíc později poslanec za živnostenskou stranu Alois Beneš.⁷⁴ Bylo

⁶⁸ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost kuratoria abstinentsního pensionátu z 14. 2. 1928 o státní dotaci.

⁶⁹ Tamtéž, Žádosti Československého abstinentsního svazu o subvence na rok 1928.

⁷⁰ Mareš Antonín. [1980], s. 56.

⁷¹ ANM Praha, fond ČAS, kart. 3, sgn. 24, Zpráva jednatele českého zemského ústředí ČAS za rok 1935; tamtéž, kart. 4, sgn. 23, Zpráva o činnosti Československého abstinentsního svazu v roce 1938.

⁷² NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentsního svazu o subvenci na rok 1927.

⁷³ NS RČS 1925–1929, PS, Tisky, T 1296 – Důvodová zpráva k návrhu poslance F. Petrovického, F. Samka, V. Votruby a druhů na úpravu zákazu prodávati, čepovati nebo podávati alkoholické nápoje den před volbou a v den volby (25. 10. 1927).

⁷⁴ Tamtéž, T 1291 – Návrh poslanců A. J. Beneše, F. Pechmana a druhů na změnu zákonných ustanovení o zákazu výčepu... (23. 11. 1927).

nesporně pozoruhodné, jakým tempem oba návrhy procházely nejen poslaneckou sněmovnou, nýbrž i senátem. Jistě by vstoupily v platnost, nebýt zásahu prezidenta T. G. Masaryka, který v přesvědčení, že „budoucnost patří střízlivým“, oba návrhy vrátil senátu. Alkoholová lobby však svůj boj nevzdávala. V březnu 1929, pro změnu čl. socialista Jan Slavíček, navrhl, aby den před volbami bylo povoleno čepovat alespoň pivo a v den voleb aby zákaz výčepu alkoholických nápojů končil v okamžik uzavření volebních místností.⁷⁵ Slavíčkův návrh ale zůstal neprojednán vzhledem k rozpuštění sněmovny a vypsání nových voleb.

Prostřednictvím „spřátelených“ novinářů alkoholová lobby usilovala o zlehčení vážnosti argumentace abstinentského hnutí, ba přímo o jeho zesměšnění, a to vydáváním „Časopisu mokrých“. Vyšlo jen několik čísel a každé z nich se zaštiťovalo parafrází slov vypůjčených z Malých básní v próze Charlese Baudelaira „opjjej se vším“.⁷⁶ Delšího trvání měla ústřední komise pro výzkum vlivu alkoholu na organismus lidský zřízená počátkem roku 1928 při Československé akademii zemědělské.⁷⁷ Impuls k jejímu založení přišel z agrárních kruhů, neboť ty chtěly předložit široké veřejnosti i vědecké důkazy o neškodnosti konzumace alkoholu. Pro vedení této komise se jim dokonce podařilo získat uznávaného odborníka v oblasti biochemie a fyziologie rostlin prof. Dr. Julia Stoklasu, viceprezidenta Československé akademie zemědělské a někdejšího děkana Vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství, nicméně výsledky činnosti této komise se ukázaly být propagandisticky jen málo využitelné.

Současně došlo k oživení protiprohibičního hnutí. Svaz odborných sdružení na potírání výstředního abstinentismu vznikl účelově a trval jen krátce.⁷⁸ Podnět k založení obdobné organizace vzešel na vídeňském sjezdu protiprohibičních organizací z různých zemí – Československo na něm zastoupeno nebylo. Do Prahy proto přijel místopředseda jejich mezinárodního ústředí, jeden z bratrů Cointreauových, výrobce proslaveného likéru nesoucího jejich rodové jméno, a s představiteli zemského svazu obchodníků vínem jednal o založení československé protiprohibiční ligy. V létě byl ustaven její přípravný výbor,⁷⁹ který se pravděpodobně stal základem Československého svazu odpůrců prohibice.

Hospodářská krize začínala vyostřovat sociální problémy, a tak se otázka konzumace alkoholických nápojů stávala rovněž politicky citlivou. Snad právě proto poslední dva pokusy zmírnit zákaz výčepu alkoholických nápojů v době voleb, jež byly podány v prosinci 1929, se nedostaly dále, než do parlamentních výborů.⁸⁰ Sílil totiž tlak veřejnosti na omezení otvírací doby, zejména výčepů lihovin. Odstartovalo jej memorandum Svazu

⁷⁵ Tamtéž, T 2129 – Návrh poslanců J. Slavíčka, J. Netolického, F. Práška a druhů na úpravu zákonů volebních... (13. 3. 1929).

⁷⁶ ANM Praha, fond ČAS, kart. 1, sgn. 12, Mareš, Antonín. [1980]. *Historie čl. abstinentského hnutí V*, s. 127, 128, 132.

⁷⁷ *Věstník Československé akademie zemědělské za rok 1928*, Praha 1929, s. 300. „Komise alkoholová“ zřejmě ukončila svou činnost v roce 1932, neboť dokazování neškodnosti konzumace alkoholu nevzbudilo v odborné veřejnosti prakticky žádný zájem. Naše hospodářské problémy. *Československá republika* 23. 2. 1932.

⁷⁸ Svaz odborných sdružení na potírání výstředního abstinentismu ukončil svou činnost za poněkud skandálních okolností (defraudace spolkové hotovosti; propití fondu na uspořádání mezinárodního sjezdu jeho organizátory, mezi nimiž byla vydatně zastoupena pražská bohéma reprezentovaná zejména Františkem Sauerem alias Frantou Habánem). Mareš, Antonín. [1980], s. 39–40.

⁷⁹ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/5, Žádost Československého abstinentského svazu o státní subvenci na rok 1928; *Lidové noviny* 16. 6. 1928, Protiprohibiční liga v Československu.

⁸⁰ NS RČS 1929–1935, PS, Tisky, T 67 – Návrh poslance F. Petrovického a druhů na úpravu zákazu podávati, čepovati a prodávati alkoholické nápoje den před volbami a v den voleb (12. 12. 1929); T 104 – Návrh poslance F. Ostrého, A. J. Beneše, F. Pechmana a druhů na změnu zákonných ustanovení zákazu výčepu... (13. 12. 1929).

katolických žen a dívek v ČSR a protialkoholní poradny Československého Červeného kříže, v němž se požadovalo, aby nálevny zůstaly uzavřeny od soboty do pondělí. Důvod byl nasnadě: námezdně pracujícím byla právě v sobotu vyplácena jejich týdenní mzda. Uzavření náleven a výčepů mělo jejich rodinám poskytnout větší jistotu, že vyplacenou mzdu skutečně přinesou domů.

O memorandu provedlo ministerstvo obchodu, průmyslu a živností rozsáhlou anketu mezi zainteresovanými zájmovými sdruženími, policejními ředitelstvími a okresními úřady. Z nich se 74 vyslovilo proti omezování výčepu a prodeje alkoholických nápojů, jen 22 souhlasilo. Většina tvrdila, že konzumace alkoholu ustupuje, notoričtí opilci prý jsou jen u starší generace, zatímco mládež vychovaná „v lásce k sportu a tělocviku“ se od konzumu alkoholu všeobecně odklání a projevuje sympatie k abstinenci. Zájmové korporace, například Zemská jednota společenstev vyrábětelů likérů a lihovin v Praze, Svaz výčepníků lihovin v ČSR, Svaz slovenských pálenic a likérových závodov pre Slovensko či Jednota svazů českých společenstev hostinských a výčepníků pro Čechy, ve vzácné shodě tvrdily, že je třeba postupovat „způsobem výchovným a propagačním“. Jsou-li problémy, tak jsou prý způsobeny jen neoprávněnými výčepy a pokoutní výrobou lihovin a proti nim se má zasáhnout. V Československu prý je spotřeba lihu nízká a v jeho spotřebě podle mezinárodních statistik je prý „na 18. místě za všemi tzv. kulturními státy“.⁸¹ Živnostenský klub dokonce konstatoval, že „nastává již určitý odklon od požívání alkoholických nápojů k požívání mléka a jiných nápojů nealkoholických“.⁸²

Zatímco v českých zemích akce vyvolané Svazem katolických žen a dívek šla do ztracena, ostatně ministerstvo financí žádalo ministerstvo obchodu, „aby nepřipustilo omezování výdělečných činností dotyčných živností“,⁸³ na Slovensku tomu bylo jinak. Krajský úřad v Bratislavě na základě doporučení protialkoholní komise krajského zastupitelstva vydal vyhlášku uzavírající provozy rozlévající pálenku od sobotní páté hodiny odpolední do neděle třetí hodiny odpolední. Slovenské zájmové svazy si okamžitě stěžovaly na škodlivost takového opatření podlamující prý mj. turistický ruch a poškozující živnosti a poukazovaly na nelegální tajnou výrobu a spotřebu alkoholu.⁸⁴ Obrovský rozmach tajného pálení alkoholu byl do značné míry následkem vysokého zdanění konzumního lihu a zejména tzv. Šrobárova zákona, který na Slovensku zavedl v podstatě neúplnou prohibici, ke zrušení tohoto zákona došlo pak v červnu 1929. V každé vesnici bylo několik tajných „pálenic“, například v Pliešovcích s 3427 obyvateli jich bylo v průběhu pěti let zabaveno 209.⁸⁵ Úřední boj proti nim příliš úspěšný nebyl.

Pokus o propojení protialkoholního hnutí s vládní mocí

Alkoholismus jako sociální jev sice z českých zemí zdaleka nebyl vymýcen, neměl však takové palčivé naléhavosti, jak tomu bylo právě na Slovensku, o Podkarpatské Rusi

⁸¹ NA Praha, fond MVZ, kart. 511, sgn. III/6/23, Přípis ministerstvo obchodu z 22. 8. 1930 ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

⁸² Tamtéž, Přípis Živnostenského klubu v Praze z 27. 9. 1930 ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

⁸³ Tamtéž, Přípis ministerstva financí z 1. 8. 1930 ministerstvu průmyslu, obchodu a živností.

⁸⁴ Tamtéž, Nařízení o uzavírání výčepů a drobného prodeje lihovin na Slovensku, přípisy ze 17. 3. a 23. 6. 1931.

⁸⁵ Tamtéž, Tajné pálení lihu ve slovenských zemích (23. 6. 1931).

nemluvě. Sílily však obavy, že vlekoucí a prohlubující se hospodářská krize vyhroťí společenskou frustraci sociálně slabých vrstev a posílí v nich sklon konzumaci alkoholu uniknout tvrdé realitě. Snad toto je jeden z důvodů, který vedl sociální demokraty ke zvýšení angažovanosti v protialkoholním hnutí. Byl to v první řadě její poslanec Jaromír Nečas, předseda Spolku abstinentů socialistů, který se ujal předsednictví i v Pracovním sdružení proti alkoholismu, představujícím „nadstavbu“ protialkoholních spolků bez rozdílu národnosti s cílem usměrňovat jejich práci, zprostředkovávat styk s úřady atd. Nečas platil za znalce poměrů na Podkarpatské Rusi a Slovensku. K Podkarpatské Rusi získal osobní vztah ještě před světovou válkou, kdy jako stavební inženýr působil na jejím území. Dobře si uvědomoval akcelerační vliv alkoholismu na prohlubování sociální bída, pro jejíž další šíření vytvářela hospodářská krize vhodné prostředí, zejména v sociálně slabých oblastech Slovenska a na Podkarpatské Rusi.

Hovořil-li Nečas o „alkoholizaci republiky“, měl na mysli především její východní oblasti. Ty zhruba čtyři tisícovky opilců, kteří byli každým rokem v Praze zadrženi, nesignalizovaly žádný výkyv k horšímu.⁸⁶ Také statistické údaje pražských zemských ústavů pro duševně choré potvrzovaly téměř zanedbatelný nárůst počtu psychických poruch způsobených alkoholem. V roce 1925 bylo z 1318 ošetřovaných mužů 252 notorických alkoholiků, z 1011 žen jich bylo jen 35. O pět let později, v roce 1930, bylo ošetřováno 1520 mužů, mezi nimiž bylo 293 notoriků, a 1215 žen, z nichž jen 26 bylo závislých na alkoholu.⁸⁷ Obecně se mělo za to, že konzumace alkoholických nápojů v českých zemích má sestupnou tendenci.⁸⁸

Zatímco v českých zemích existovalo jen potenciální nebezpečí růstu alkoholismu, v mnoha slovenských okresech, natož na Podkarpatské Rusi, bylo aktuální. Zdroj tohoto nebezpečí byl spatřován v početním nárůstu hostinských, výčepních a vinárenských koncesí na území republiky, od roku 1918 o plných 40 %, z padesáti tisíc na sedmdesát tisíc, zatímco obyvatelstva za stejnou dobu přibýlo jen 10 %.⁸⁹ Výrazně se tím zvýšila nabídka příležitostí ke konzumaci alkoholických nápojů, nemluvě o jejich neoprávněných, tedy úředně nepovolených prodejnách či pálenicích na Moravě a na Slovensku. Na sociální rizika plynoucí z rostoucí nabídky konzumace alkoholu upozornil Nečas parlamentní cestou vládu v červenci 1932. Vláda ale nereagovala, musela by totiž přiznat, že toleruje nerespektování nařízení o přípustném počtu hostinských a výčepních koncesí v závislosti na velikosti obce.⁹⁰ Teprve události v slovenské Polomce v polovině listopadu 1932 ji přiměly vážněji se zabývat problematikou alkoholismu.

V Polomce se totiž odehrála vzpoura místního obyvatelstva proti exekutorům, která vedla k zásahu četnictva, střelbě a obětem na životech. Hořkou zprávu o ní podal spisovatel

⁸⁶ Hádání o prohibici a alkoholismu. Pijáctví nesmí býti podceňováno. *Právo lidu* 16. 4. 1931.

⁸⁷ Alkohol – nápoj ďábla. *Právo lidu* 13. 3. 1932.

⁸⁸ Úspěchy protialkoholního boje mezi dělnictvem. *Národní osvobození* 29. 4. 1932. Srov. Holubec, Stanislav. [2009]. *Lidé periférie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva meziválečné době*. Plzeň: Západočeská univerzita, s. 171.

⁸⁹ Předseda vlády Malypetr může ukázat novou praxi. *Národní osvobození* 11. 12. 1932. Srov. NS RČS 1929–1935, PS, Tisky, T 2104/IV – Interpelace J. Nečase, M. Jurnečkové-Vorlové a soudruhů předsedovi vlády o nadměrném rozmnožování hostinských, výčepnických a vinárenských koncesí (6. 12. 1932).

⁹⁰ Podle sčítání živnostenských závodů v roce 1930 v Československu připadala jedna hostinská, hotelová či výčepní živnost na 257 obyvatel. Podle vyhlášky ministerstva obchodu měla připadat jedna živnost na 500 osob, v případě výčepu lihovin dokonce na 1000 osob, NA Praha, fond MVZ, kart. 511, sgn. III/6/28, Tabulka č. 1 k protokolu ze schůze Poradního sboru pro boj proti alkoholismu konané 12. 12. 1936.

Emil Vachek. Dal si práci, aby zjistil, že v třicetitisícovém okrese Brezno, v němž se obec Polomka nachází, se za jeden rok vydalo za alkoholické nápoje 27 milionů korun. Mnozí obyvatelé Polomky dlužili místním krčmářům, kteří na ně poslali exekutory, a tak došlo ke střetu. Vachkův morální soud byl jednoznačný – „neřest (alkoholická) je méně nemravná než obchod s neřestí (alkoholem)“.⁹¹ Bezprostředně poté, počátkem prosince, podali sociální demokraté v čele s Nečasem interpelaci adresovanou předsedovi vlády. Opakovaně v ní poukazovali na neúnosnou hustotu krčem, hostinských a výčepních koncesí na Slovensku, dále na nadměrný dovoz českého lihu a na pašování denaturovaného lihu z Polska, na tajné pálenice, na obcházení „Holitscherova zákona“ o podávání lihovin mladistvým atd. Požadovali nápravu, zejména postupné snižování přespočetných hostinských koncesí, vládní podporu rozvoji mlékárenství a „živností podávajících mléko místo alkohol. nápojů“, zrušení nápojové dávky u ovocných šťáv a zajištění prosperity jejich výroby zlevněním cukru.⁹²

Na události v Polomce vláda reagovala urychleným vydáním zákona o nevyhahatelnosti dluhů vzniklých z konzumace alkoholických nápojů, který měl odradit hostinské a výčepní nalévat na dluh. Zřejmě na zásah alkoholové lobby byl tento zákon jen polovičatý. Na rozdíl od návrhu německých sociálních demokratů z prosince 1930 uzákonit nežalovatelnost dluhů za alkoholické nápoje přesahující částku 50 Kč,⁹³ a to na celém území republiky, vláda využila starého uherského zákona, jímž se nevyhahatelnost pohledávek za „dodávky lihových nápojů“ zúžila jen na území Slovenska a Podkarpatské Rusi.⁹⁴ Sociální demokraté proto ve své další interpelaci označili toto opatření v boji proti „kořalečnímu moru“ za nedostatečné, opakovali své dříve již vznesené požadavky, které jen doplnili dalšími body týkajícími se například podpory výroby bezalkoholních vín, zpřístupnění minerálních vod širší spotřebitelské veřejnosti, zejména však zřízení Poradního sboru pro boj proti alkoholismu.⁹⁵

V takovém poradním sboru spatřovalo abstinentní hnutí nástroj, jímž by mohlo úspěšněji čelit vlivu alkoholové lobby na vládu. Jejich vzájemné propojení se opětovně ukázalo v roce 1934, kdy alkoholová lobby ve snaze zbavit se nadměrných zásob lihu žádala vládu o souhlas s uvedením nové lihoviny na trh pod označením „československá vodka“. „Nápad, aby byla předložena silná kořalka národu, který si již dávno zvykl na slabé pivo, má všechny znaky zamýšleného škodlivého skutku, čelícímu proti národnímu zdraví,“

⁹¹ Vachek, Emil. Stát a kořalka. Potřebujeme výchovy úředníků pro zvláštní místní úkoly. *České slovo* 27. 11. 1932. O událostech v Polomce blíže viz ANM Praha, fond ČAS, kart. 1, sgn. 10, Mareš, Antonín. [1980]. *Historie lidového abstinentního hnutí v Československu III. (Slovensko)*, s. 91–92.

⁹² NS RČS 1929–1935, PS, Tisky, T 2104/IV – Interpelace J. Nečase, M. Jurnečkové-Vorlové a soudruhů předsedovi vlády o nadměrném rozmnožování hostinských, výčepnických a vinárenských koncesí (6. 12. 1932). Ministerský předseda odpověděl až v lednu 1934. Uvedl mj. že „numerus clausus pro hostinské živnosti by byl brzdou rozvoje těchto živností, zejména po stránce zdravotní a estetické, neboť nově zbudované hostince musí vyhovovati všem požadavkům moderní doby“. Tamtéž, T 2422/XV – odpověď předsedy vlády... (9. 1. 1934).

⁹³ Tamtéž, T-884 – Návrh F. Blatné, F. Kaufmanna a soudruhů na vydání zákona o nežalovatelnosti dluhů za pití. *Sb. z. a n.* 1933, č. 1 – Zákon z 21. 12. 1932 o změně a doplnění některých předpisů o exekučním a trestním stíhání pletich při dražbách, § 5 odst. c, s. 2. Zákon potvrzoval platnost uherského zákonného článku XXV/1883, podle nějž byly dluhy za alkoholické nápoje žalovatelné jen do výše 8 fl. Mareš, Antonín. [1980], s. 91.

⁹⁵ NS RČS 1929–1935, PS, Tisky, T 2211/II – Interpelace J. Nečase, M. Jurnečkové-Vorlové a soudr. předsedovi vlády o opatřeních proti kořalečnímu moru a stále rostoucímu alkoholizování republiky (31. 3. 1933); tamtéž, T 2344/XIV – Odpověď předsedy vlády (19. 9. 1933). Srov. Za devět měsíců nedošla odpověď na interpelaci. *Národní osvobození* 2. 4. 1933; Nová soc. dem. interpelace proti kořalečnímu moru a proti rostoucí alkoholizaci republiky. *Právo lidu* 4. 9. 1933.

rozhořčoval se Emil Vachek na stránkách Pražského ilustrovaného zpravodaje.⁹⁶ Přes protesty abstinentních spolků i nemalé části veřejnosti vláda alkoholové lobby vyhověla a abstinentní spolky o to hlasitěji požadovaly, aby konečně přistoupila k ustavení Poradního sboru pro boj proti alkoholismu.⁹⁷

Stálý Poradní sbor pro boj proti alkoholismu jako poradní orgán ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy existoval právně, nikoli však fakticky, již od sklonku roku 1919.⁹⁸ Když se počátkem třicátých let začalo uvažovat o jeho zřízení, ostře se proti tomu ohradil Ústřední svaz československých pivovarů, neboť prý „považuje za urážku občanstva, zřizuje-li se poradní sbor proti zlu, které skutečně se u nás nevyskytuje.“⁹⁹ Jiného názoru byly protialkoholní a abstinentní svazy. Pravděpodobně poté, co byl v červnu 1935 při přestavbě vlády jmenován ministrem sociální péče Jaromír Nečas, se rozhodly předložit vládě celý soubor návrhů opatření v rámci boje proti alkoholismu. Zrodilo se tak memorandum *Pracovního souručenství proti alkoholismu*, které bylo v polovině října 1935 předáno ministrovi veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

V memorandu se na předním místě požadovalo ustavení Poradního sboru pro boj proti alkoholismu, ochrana mládeže před alkoholismem a její protialkoholní výchova, dále se navrhovalo zřízení sociálně zdravotní školy pro výchovu sociálně zdravotního personálu. Zamezeno mělo být reklamě alkoholního průmyslu přesvědčující veřejnost, že alkoholické nápoje jsou nejen „zdravotně nezávadné, nýbrž dokonce zdraví prospěšné“. Na druhé straně se mělo dostat podpory propagandě zdravé výživy, při níž by alkoholické nápoje byly nahrazeny ovocnými šťávami a minerálními vodami. Zvláštní pozornost měla být věnována cenám těchto nápojů v restauracích a kavárnách, v nichž byly ve snaze upřednostnit pivo či víno značně předraženy. Nebyla opomenuta „péče o pijáky“, v memorandu se poukazyvalo na potřebu rozšíření zatím zcela nedostatečné sítě řádně vybavených protialkoholních porad. Zvýšení státních výdajů financováním protialkoholních akcí mělo být z větší části kompenzováno zavedením 20–30% daně z dividend akciových společností alkoholového průmyslu, což by prý nebylo „nepřiměřené, zejména když hledíme k morální kvalitě těchto bezpracných důhodů.“¹⁰⁰ Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy vedené německým sociálním demokratem Ludwigem Czechem memorandumem příliš nadšeno nebylo. V otázce Poradního sboru se přidrželo stanoviska Czechova předchůdce Franze Spiny, jemuž jako agráři nebyly aktivity protialkoholních spolků zrovna po chuti. Spina prostě s odkazem na „úsporné důvody“ upustil od jmenování členů Poradního sboru a navrhoval jen „občasné interní porady za účasti zástupců obou příslušných abstinentních ústředí.“¹⁰¹

Zdrženlivě odmítavé stanovisko však ministerstvo muselo opustit poté, co v prosinci 1935 na veřejnosti explodovala aféra vyvolaná hromadnou otravou metylalkoholem v Nové Budči, Běhovicích a Úvalech, která si vyžádala 11 obětí. Vyšetřováním byly objeveny pokoutní výroby kořalek, do nichž byl smícháván konzumní a dřevný líh, podstatně

⁹⁶ Mareš, Antonín [1980], s. 62–63.

⁹⁷ ANM Praha, fond ČAS, kart. 3, sgn. 24, Zpráva jednatele českého zemského ústředí ČAS za rok 1935.

⁹⁸ Sb. z. a n. 1920, č. 27 – nařízení vlády z 19. 12. 1919, jímž se zřizuje stálý poradní sbor pro boj proti alkoholismu, s. 35–36.

⁹⁹ NA Praha, fond MVZ, kart. 511, sgn. III/6/28, Informace pro ministra (říjen 1935).

¹⁰⁰ Tamtéž, kart. 508, sgn. III/6/58, Memorandum Pracovního sdružení proti alkoholismu (říjen 1935).

¹⁰¹ Tamtéž, sgn. III/6/52, MZV – Pracovní souručenství proti alkoholismu v ČSR – návrhy (15. 10. 1935).

levnější, vyráběný ve velkém na Podkarpatské Rusi a na Slovensku. Distribuovány byly podomním obchodem.¹⁰² Aféra konečně otevřela cestu k ustavení Poradního sboru pro boj proti alkoholismu, což okamžitě znepokojilo zájmové svazy. Československý svaz odpůrců prohibice, stejně jako Společnost pro zpeněžení lihu a další, včetně svazů hostinských a výčepníků, svorně poukazovaly na „zbytečnost a neúčelnost“ takového sboru vzhledem k poklesu odbytu nejen lihovin, nýbrž i piva a vína. Pro případ, že sbor by byl ustaven, domáhaly se v něm zastoupení, neboť prý „někteří odpůrci alkoholu řeší alkoholovou otázku více než jednostranně“.¹⁰³

Pracovní souručenství proti alkoholismu považovalo svolání Poradního sboru pro boj proti alkoholismu předčasně za své veliké vítězství. Na sjezdu delegátů protialkoholických spolků, který se konal 16. ledna 1936 v prostorách pražské YMCA, byly dohodnuty rámcové programové požadavky shrnuté do sjezdové rezoluce – nebyly nové, snad až na jeden, který se týkal sjednocení a zostření trestních sazeb za dopravní nehody způsobené podnapilými řidiči. Vzhledem k tomu, že Jaromír Nečas obsadil ve vládě jedno z ministerských křesel a vzdal se předsednictví Pracovního souručenství, proběhla volba nového předsedy. Stal se jím brněnský lékař MUDr. Vladimír Kubeš, dlouholetý předseda Moravského zemského sboru Československého abstinentního svazu.¹⁰⁴

Členy tohoto Poradního sboru jmenovalo ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a to včetně jeho předsedy, jímž se stal MUDr. Edvard Břeský, vedoucí lékař Ústřední sociální pojišťovny a generální tajemník Masarykovy ligy proti tuberkulóze. Ministr zdravotnictví L. Czech v úvodním slově slavnostně ohlásil, že již nařídil „podřízeným úřadům, aby se ujal úkolu vytčeného před lety Drem Holitscherem“. V následné debatě padla pestrá směsice námětů, například na „energickou protialkoholní reklamu“, protialkoholní přednáškovou činnost na středních školách i jinde – zazněla stížnost, že pražský Radiožurnál odmítl odvysílat přednášku s protialkoholní tematikou. Navrhovalo se „odstranění nemírně pijících učitelů, úředníků a jiných státních zaměstnanců“, dále aby ve školách o škodlivosti alkoholismu přednášeli jen abstinenti, neboť „výklad úředních lékařů, kteří sami nejsou abstinenti, není působivý“, aby v nemocnicích byl zakázán prodej piva a jiných alkoholických nápojů, „aby lékaři nesměli nemocným předpisovat žádný alkohol“ atd.¹⁰⁵ Vlastní koncepční práce byla přenesena na čtyři odborné komise, a to školskou komisi, komisi pro studium sociálních a hospodářských následků alkoholismu, komisi pro studium právních předpisů týkajících se alkoholismu a komisi zdravotní.

Druhá schůze Poradního sboru se konala až v polovině prosince 1936. Z doporučení jednotlivých komisí se postupně formoval jeho pracovní program. Školská komise navrhla zařazení abstinentní výchovy do učebních osnov měšťanských škol, úpravu školského řádu středních škol se zřetelem na „Holitscherův zákon“ a směrnice pro schvalování učebnic zdravotní a mravní výchovy mládeže „v duchu abstinence“. Dále se požadovalo, aby „ve kvalifikačních výkazech učitelů byla zhodnocena vhodnou poznámkou abstinence sil

¹⁰² Původci hromadných otrav zjištěni. *Lidové noviny* 10. 12. 1935. Hon na původce hromadných otrav. *Lidové noviny* 11. a 12. 12. 1935.

¹⁰³ NA Praha, fond MVZ, kart. 511, sgn. III/6/28, Přípis Československého svazu odpůrců prohibice z 15. 1. 1936 MVZ; tamtéž, Přípis Společnosti pro zpeněžení lihu z 15. 1. 1936 MVZ.

¹⁰⁴ Sjezd delegátů protialkoholických spolků. *České slovo* 18. 1. 1936.

¹⁰⁵ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/58, Ustavující schůze poradního sboru protialkoholního konaná 25. 1. 1936.

učitelských (...) zda učitel vhodným způsobem pracuje v oboru abstinentským jak mezi žactvem, tak i v prostředí mimoškolském.“ Komise pro studium sociálních a hospodářských následků alkoholismu doporučovala zavedení důsledného státního lihového monopolu a zabývala se zejména vlivem alkoholismu na dopravní nehody. Tento problém, který s rozvojem motorizace nabýval na vážnosti, rozpracovávala i komise pro studium právních předpisů v úvahách o možnostech zavedení krevní zkoušky řidičů při autonehodách.¹⁰⁶ Své stanovisko k ní dal také předseda komise zdravotní MUDr. Vladimír Kubeš, který otevřeně pojmenoval problémy jen pozvolných úspěchů protialkoholního hnutí: „Musí se již jednou pochopit, že usilovat o léčení tuberkulózy, vyvíjet péči o mládež, umravňovat, dávat podpory v nezaměstnanosti atd., že to všechno jsou snahy a náklady vyplývající tam, kde se ponechává volný vývoj alkoholismu. A alkoholismu nezabráníme tím, že si zde jen uvědomujeme, jaké zlo ten alkohol je a že by bylo záhodno podniknout to či ono, nýbrž tím, že prakticky budeme proti zlu bojovat. Preventivně i léčením.“¹⁰⁷

Tak dalekosáhlým snahám však politické klima v republice nakloněno nebylo. Zřetelně se to potvrdilo v osudu memoranda adresovaného na ministra pošt a telegrafů, v němž si Poradní sbor stěžoval, jak se dalo očekávat, marně, na neochotu československého rozhlasu zařazovat do vysílání přednášky s protialkoholní tematikou, dokonce i tu, kterou svého času proslovil T. G. Masaryk. Rozhlas prý připouští „předvádění, ba i vychvalování pijáckých mravů. Posluchačům jsou předváděny pijácké, po případě i jiné málo výchovné popěvky, scény z hostinců a zábavních podniků, ba dokonce diskuse, jež vyznívají v doporučování alkoholních nápojů“. Vedení rozhlasu se hájilo tím, že prý „by mu byla protialkoholní propaganda vytykána ze strany výrobců alkoholních nápojů i z kruhů hostinských“. Obdobně tomu je, uvádělo se v memorandu, i v denním tisku.¹⁰⁸

Činnost Poradního sboru nenašla porozumění ani u ministerstva školství a národní osvěty. To označilo „poučení o abstinentským hnutí“ na měšťanských a středních školách za dostatečné, a tudíž prý není třeba dalších opatření doporučovaných Poradním sborem.¹⁰⁹ Protialkoholní hnutí bylo vtaženo do bludného kruhu úřední mašinérie, v níž se obratně pohybovala alkoholová lobby a vcelku úspěšně torpedovala jeho činnost.

Závěrem: Návrat k pracovním formám občanských iniciativ

Stále zřetelněji se ukazovalo, že úředně jmenovaný Poradní sbor bez jakýchkoli kompetencí je zcela bezmocný proti alkoholové lobby, která měla svůj základ ve vlivných zájmových svazech a měla vybudované opěrné body v ministerstvech zemědělství, financí i obchodu, průmyslu a živností. Uvedená ministerstva zpočátku nelibě nesla, že neměla svá zastoupení v Poradním sboru, např. resort zemědělství si je otevřeně nárokoval s ohledem na „zájmy zemědělského průmyslu lihovarského a nemohou mu tudíž býti lhostejny

¹⁰⁶ Tamtéž, kart. 511, sgn. III/6/28, Zápis a Protokol o II. plenární schůzi Poradního sboru pro boj proti alkoholismu konaná 12. 12. 1936.

¹⁰⁷ Tamtéž, Referát předsedy Zdravotní komise Stálého poradního sboru pro boj proti alkoholismu (do schůze prvé v roce 1937).

¹⁰⁸ Tamtéž, Stará akta, Memorandum Poradního sboru pro boj proti alkoholismu ministroví pošt (5. 3. 1937). Rozhlasová reklama alkoholických nápojů a neochota zařazovat do vysílání přednášky se zdravotní tematikou byla předmětem častých stížností. Jednou z nich byla např. interpelace A. Holitschera v senátu v roce 1929. Všechny ale odeznívaly do prázdna. Mareš, Antonín. [1980], s. 57; 59.

¹⁰⁹ NA Praha, fond MVZ, kart. 508, sgn. III/6/58, Zpráva pro ministra z 14. 4. 1937.

eventuelní snahy směřující jednostranně k poklesu odbytu lihu¹¹⁰ Ministerstvu financí ležely na srdci výnosy daně z lihu, ministerstvu průmyslu, obchodu a živností zase obecně zájmy živnostenského stavu. Ještě počátkem roku 1937 tato ministerstva bojovala o místa v Poradním sboru.¹¹¹ Záhy však zjistila, že stále platí stará pravda, totiž, že má-li se některá věc dát k ledu, tak se pro ni vytvoří komise. *Poradní sbor* závislý na ministerstvu veřejného zdravotnictví, nepředstavený pro alkoholovou lobby žádné reálné nebezpečí.

Svou bezmocnost v rámci Poradního sboru si záhy uvědomili též představitelé protialkoholního hnutí, zejména Sdružení abstinentů socialistů. Získaná zkušenost v oficiálním ministerském orgánu podlomila jejich původní nadšení pro myšlenku realizovat své ideály za pomoci výkonné vládní moci. Ta se ukázala být brzdou jejich snahám. Začali se proto opět obracet k veřejnosti, aby v ní získali co největší podporu a s její pomocí pak přinutili vládní moc k oproštění se od vazeb na alkoholovou lobby a k zahájení účinného potírání alkoholismu.

Tento obrat signalizovalo shromáždění představitelů protialkoholního hnutí se zástupci lidovýchovných a organizací svolané Sdružením abstinentů socialistů v předjaří roku 1937 u příležitosti 100. výročí jednotné akce protialkoholních spolků ve Spojených státech amerických. „Alkoholní kapitál dosáhl industrializací své výroby velké finanční moci,“ konstatovalo se věcně v přijaté rezoluci, a „s falešným zdůrazňováním své národohospodářské ceny vykonává neblahý vliv na činitele politické“. Představitelé tohoto kapitálu byli obviňováni, že se nestítí „osobní i politické korupce“, že ovlivňují tisk i rozhlas „a snaží se jeho prostřednictvím udržovati v lidu pověry, které jsou v příkrém rozporu s hospodářskými, sociálními a mravními zásadami, na nichž jedině může se budovati moderní stát“.¹¹² Rezoluce zopakovala hlavní body programu boje proti alkoholismu, které byly vytyčeny na půdě „ministerského“ Poradního sboru pro boj proti alkoholismu.

Dvacetiletá zkušenost oslabilu důvěru abstinentního hnutí v pokrokovost a morální hodnoty politických a vládních elit, nicméně zůstala mu víra ve schopnost demokratické společnosti mravně se obrodit zdola a vykořenit „zlo alkoholu“. Ve veřejném prostoru však ideje abstinentních spolků rezonovaly poměrně slabě. I když se některé z nich opíraly o podporu politických stran, v první řadě československé i německé sociální demokracie, postrádaly širší členskou základnu. Nemálo totiž odrazovaly hlášením absolutní abstinence a nesmiřitelným postojem i k sebemenší konzumaci alkoholických nápojů. Ostře se tím vymezovaly proti většině, která v řadě případů sice uznávala opodstatněnost regulativních opatření omezujících přístup k alkoholu, například u mládeže, byla si vědoma nebezpečí alkoholismu a odsuzovala nestřídmost v pití alkoholických nápojů, ale v jejich umírněném požívání nespatořovala sociální a zdravotní rizika. Zastánce těchto středových názorů ale aktivisté abstinentního hnutí kladli téměř na roveň těm, které jejich vlastní materiální zájem vedl k tvrdé obhajobě volné a co neširší nabídky alkoholických nápojů.

Abstinentnímu hnutí v meziválečném období nelze upřít dílčí výsledky dosažené například zdravotně-osvětovou a vzdělávací činností. V iniciování protialkoholních zákonů a nařízení uspělo v podstatě jen jednou, o to úspěšnější však bylo v rozvíjení sociálně-hygienické a zdravotní práce. Československý abstinentní svaz dokázal založit a provozovat

¹¹⁰ Tamtéž, kart. 511, sgn. III/6/28, Přípis ministerstva zemědělství z 11.12. 1936 MVZ.

¹¹¹ Tamtéž, Přípis Společnosti pro zpeněžení lihu z 27. 2. 1937 předsednictvu ministerské rady.

¹¹² Tamtéž, Rezoluce (1937).

dvě protialkoholické léčebny, a to v Čechách v Tuchlově a na Slovensku v Istebném nad Oravou, pokus o zřízení obdobné léčebny na Moravě ztroskotat. Současně s Československým Červeným křížem začal zřizovat protialkoholní poradny. Abstinentský svaz tím přispěl k položení základů prevence a léčby alkoholismu jako nemoci sociální.

Prameny

Prameny archivní

Archiv Národního muzea Praha

fond Československý abstinentský svaz 1908–1950

Národní archiv Praha

fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918–1938

fond Ministerstvo vnitra – stará registratura 1918–1944

fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv 1916–1944 (citovaná periodika)

Prameny tištěné

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1918, Praha, zákon č. 64

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920, Praha, zákon č. 27

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1922, Praha, zákon č. 86

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1933, Praha, zákon č. 1

Prameny internetové

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, dostupná z: <www.psp.cz/eknih/index.htm>, NS RČS 1920–1938

Literatura

Holubec, Stanislav [2009]. *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Masaryk, Tomáš G. [1933; 1934]. *Cestou demokracie*. Díl 1. a 2. Praha: Čin.

Mareš, Antonín [1980]. *Historie československého abstinentského hnutí I. (Čechy)* [strojopis uložený v ANM Praha, fond ČAS].

Raš, Jakub [2009]. „Za ostrázlivění národa“. Abstinentský hnutí v českých zemích v první polovině 20. století. *Dějiny a současnost*, roč. XXXI., č. 4, s. 14–17.

Slovník národohospodářský, sociální a politický. Díl I.–II. [1929; 1931]. Praha: Knihtiskárna Otakar Janáček, nakladatelství.

Věstník Československé akademie zemědělské za rok 1928. Praha: Československá akademie zemědělská.

Prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc. (nar. 1948) vyučuje moderní hospodářské dějiny na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se problematikou hospodářské integrace střední Evropy v meziválečném čase, podnikatelskými elitami, „arizací“ židovského majetku, hospodářským nacionalismem a hospodářským vývojem Československa v podmínkách centrálně plánované ekonomiky. K jeho stěžejním pracím náleží Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají

v letech 1936–1939 (1999), s *Eduardem Kubů* Arizace a arizátoři. Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen 1939–45 (2005) a s *Eduardem Kubů* a *Jiřím Šoušou* Arisierungsgewinnler. Die Rolle der deutsche Banken bei der „Arisierung“ und Konfiskation jüdischer Vermögen im Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945 (2011). *Autorsky a editorsky participoval na kolektivní monografii* Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích 1859–1945 (2011).